

STENDERU DZIMTA SĒLIJĀ

Māra Grudule

Atslēgas vārdi: *Stenderu dzimta, baltvācu kultūra Latvijā*

Stenderu dzimta no Braunšveigas hercogistes tagadējās Latvijas teritorijā ieceļo 17. gs. sākumā. Pēc teoloģijas studijām Leipcigā un Kēnigsbergā jaunais mācītājs Johans Stenders (Stender, 1608–1669) no 1633. līdz 1654. g. kalpo poļu Vidzemē jeb Latgalē, Daugavas labajā krastā — Indricas luterāņu draudzē un Daugavas kreisajā krastā — Varnaviču luterāņu draudzē. Pēc tam viņš turpina mācītāja gaitas Biržos un Dignājā, toreizējā Kurzemes hercogistē. No 1665. g. līdz savai nāvei 1669. g. Johans Stenders ir Sēlpils prāvests, tātad viņš ir pirmais no Stenderu dzimtas, kas saistīts ar Sēlpili. Turpat par mācītāju un prāvestu no 1707. līdz 1711. g. strādā arī viņa dēls Konrāds Stenders (1650–1711)¹, domājams, viņš iet bojā pēdējā lielajā mēra epidēmijā, kā liela daļa Baltijas mācītāju. 1712. gadā ļaužu (Sēlpils izmirst) un mācītāju trūkuma dēļ (epidēmijā aiziet bojā apmēram puse Kurzemes mācītāju) Sunākstes un Sēlpils draudzes tiek apvienotas².

Tālākā mācītāju Stenderu darbība apvienotajā Sunākstes un Sēlpils draudzē jau saistīta ar 18. gs. otro pusi un latviešu kultūras vēsturē labi pazīstamā Gotharda Frīdriha Stendera jeb Vecā Stendera (1714–1796) vārdu. Pēc atgriešanās no ārzemēm — Braunšveigas hercogistes, Kopenhāgenas un Pēterburgas — viņš kā adjunkts atsāk mācītāja gaitas Kurzemē, Sunākstes un Sēlpils draudzē (1766–1769). Pēc iepriekšējā mācītāja Georga Kristofa Radecka (*Radetzky*, 1688–1769) nāves Gothards Frīdrihs Stenders kļūst par pilntiesīgu draudzes ganu. Viņš tātad ir pirmais Sunākstes mācītājs Stenders apvienotajā draudzē. Turpmāk, līdz pat 1871. g. — Sunākstes un Sēlpils draudzē, bet līdz 1918. g. — Sunākstes draudzē amata pienākumus veic tikai Stenderi*.

Sasniedzis 64 gadu vecumu, Gothards Frīdrihs Stenders 1778. gadā par palīgmācītāju izvēlas savu dēlu Aleksandru Johānu (1744–1819), kas šo amatu ieņem līdz tēva nāvei 1796. g. Savukārt Jaunā Stendera jeb Aleksandra Johana Stendera dēls, nu jau Vecā Stendera mazdēls Johans Kristāns Stenders (1787–1862), palīgmācītāja ama-

tā tiek apstiprināts nepilnus 20 gadus vēlāk (1814), un viņš atkal nomaina tēvu draudzes gana krēslā pēc Jaunā Stendera nāves 1819. gadā.

Johans Kristiāns Stenders par mācītājiem izskolo savus divus dēlus — Teodoru Krēzostomu Stenderu (1822–1855) un Kārli Gotlobu Stenderu (1830–1894). Abi beidz Tērbatas universitāti, un vecākais stājas adjunkta amatā 1853. g. Diemžēl Teodors Krēzostoms saslimst ar tuberkulozi. Ārstēšanās kādā Vācijas kūrortā nedod gaidītos rezultātus, viņš mirst Šauļos — atceļā uz tēva mājām — un ir tikko 33 gadus vecs, palīgmācītāja amatu pildījis tikai divus gadus, bet zīmīgas rindas tēvs raksta sava dēla nekrologā “Latviešu Avīzēs”: “[...] *Caur viņa lūgšanām un uzskubināšanām tapa skolas Eķengrāves un Stabumuižās celtas, kur dzīlāk māca un ir rakstīt un rēķināt...*”³

1857. g. par Sēlpils un Sunākstes draudzes adjunktu kļūst jaunākais dēls Kārlis Gotlobs Stenders, viņš kalpo draudzē līdz 1894. g. un vienu gadu (1893–1894) ir arī Sēlpils iecirkņa prāvests. Jāatzīmē, ka apvienotās Sēlpils un Sunākstes draudzes gana amats

LETONIKAS AVOTI

jau kopš 18. gs. ir saistīts ar pamatīgu slodzi — draudzes locekļu skaits nemitīgi aug, tas nozīmē kristības, iesvētības un laulāšanu, piemēram, 1843. g. Johans Kristiāns Stenders kristījis 246 jaundzimušos, salaulājis 70 pārus, izvadījis pēdējā gaitā 228 cilvēkus un pieņēmis 6992 dievgaldniekus⁴.

Kārļa Gotloba Stendera darbības laikā draudzes atkal tiek sadalītas (1871), un viņa dēls Johans Stenders (1864–1945) jau darbojas tikai Sunākstes mācītāja amatā. Johans Stenders ir pēdējais mācītājs Stenders Sunākstes draudzē, arī pēdējais Stenders — Sēlpils iecirkņa prāvests, un no Latvijas uz visiem laikiem aizceļo 1918. g. — Pirmā pasaules kara laikā. Interesanti atzīmēt, ka Stenderu kalpošana Sēlijā, precīzāk — Sēlpils draudzē — apbrīnojami labi saglabājusies ļaužu atmiņā. Vēl 1961. g. folklorists Jāzeps Rudzītis no Jāņa Juruša (dzim.1860!) Sēlpils pagasta “Bīrzēs” pierakstījis atmiņas — *Manā laikā par mācītājiem Sērpilī bija Štenderi. Štenderi vispār bija četri* [sk. iepriekš, neskaitot, acīmredzot, īslaicīgi kalpojušo Teodoru Krēzostomu Stenderu — M.G.]. *Viens taisīja dziesmu grāmatas. Viens bij raudulīgs, kā teicis sprediķi, tā raudājis. Priekšpēdējais bij ļoti stingrs, runāja sprediķos kā ar dusmām. Beidzamais bija pastingrs, bet ne tik stingrs kā priekšpēdējais.*⁵

Kas notiek ar Sēlpils un Sunākstes baznīcām Stenderu darbības laikā? Senākās ziņas par dievkalpojumiem saistāmas ar Sēlpili, kuras pils (1187) kapelā tie noturēti jau kopš 1208. g. Livonijas kara laikā 16. gs. vidū izveidojas Kurzemes hercogiste un Gothards Ketlers, tās pirmais hercogs, ir protestants, 1556. g. pēc hercoga pavēles tiek uzsākta hercogistes baznīcu, tai skaitā Sēlpils baznīcas celšana⁶.

Stenderu laikā 18. gs. sākumā — 1709. g. ir ziņas, ka Sēlpilī esošā koka baznīca ar salmu jumtu un torni ļoti sliktā stāvoklī. 1766. g. draudzē par mācītāju sāk darboties Gothards Frīdrihs Stenders, koka

baznīcai joprojām ir salmu jumts. Tās vispārējais stāvoklis pakāpeniski pasliktinās, 1782. g. baznīca jau ir bez jumta un logiem. Pēc 11 gadiem to beidzot nomaina mūra dievnams. Taču laika zobs pamazām skar arī to — 1840. g. ēka ir tik sliktā stāvoklī, ka tajā vairs nevar notikt dievkalpojumi un draudze pārceļas uz šim nolūkam pielāgotu riju. Sākas jauna dievnama būvniecība, un 1850. g. tiek iesvētīta jaunā mūra baznīca. Šajā laikā draudzes virsgans ir Vecā Stendera mazdēls Johans Kristiāns Stenders, baznīca iegūst jaunu iekārtu, bet 1854. g. — arī ērģeles. 17. novembrī notiek jaunā instrumenta iesvētīšana, “Latviešu Avīzes” raksta: *Ērģelēm vāca naudu vairāk nekā 20 gadus (Sēlpils sievas un meitas par cimdiem). Taisīja Rīgas meistars Martins [Augusts Martins, 1808–1891] par 500 sudraba rubļiem. Ērģeles ir bez trūkumiem, četras balsis ir tik stipras, ka spēlējot dreb stikli.*⁷

Sēlpils baznīca smagi cieš 20. gs. abos pasaules karos, taču vienmēr tiek atjaunota tā, lai varētu notikt dievkalpojumi. Diemžēl draudze no dievnama atsakās 20. gs. 60. gados *pārmērīgo nodokļu dēļ*⁸ un turpmākajos gados baznīca tiek demolēta. Kaut arī ir sākti tās atjaunošanas darbi, baznīca joprojām ir sabrukušā stāvoklī. Stenderu laikā celtās Sēlpils mūra baznīcas drupas Daugavas krastā redzamas vēl šodien.

Ziņu par Sunākstes baznīcas pašiem pirmsākumiem trūkst. Domājams, ka 1516. g. grāfs Frīdrihs fon Plāters Sunākstē dibina vikāriju, iespējams pirmais luterāņu dievnams te darbojies jau 1570. g. vai nedaudz vēlāk. 1596. g. tam jau nepieciešams remonts, 1610. g. baznīca ir gandrīz sabrukusi. 1636. g. tā tiek nopostīta pilnīgi, draudze apmeklē dievkalpojumus Sēlpilī. Kad Sunākstē ierodas Gotharda Frīdriha Stendera ģimene, dievkalpojumi notiek ar mācītāja Radecka gādību celtajā koka dievnāmā, kas iesvētīts 1742. g., jau kalpojīs 24 gadus un ir ļoti sliktā stāvoklī. 1782. g. baznīca piedzīvo kapitālo remontu. Aleksandra Johana

Stendera darbības laikā, 1816. g. augustā, tuvējam krogam aizdegoties, liesmās aiziet bojā arī Sunākstes baznīca un turpmākos gadus dievkalpojumi tiek noturēti Vārnavas muižas privātkapelā. Jauna baznīca tiek celta 19. gs. 20. gados citā vietā — tuvāk mācītājmuižai Baznīcas kalnā. 1829. g. draudze iegūst jaunu dievnamu, jaunu iekārtu un jaunas ērģeles, 13. oktobrī notiek tās iesvētīšana, Johans Kristāns Stenders "Latviešu Avīzēs" raksta: *Jauna baznīca tape iesākta 21. jūli 1826 un beigta 12. oktobra 1829. no mīlīgām rokām iedoti jaunam Dieva namam jauns upuris, 4 puķu trauki (vāzi) uz altāri, svēts krusts, divi jauni lieli lukteri. Stefenhāgena kungs, kas jums pazīstams grāmatu spiedējs un latviešu uzticīgais draugs, no lielas mīlestības apgodināja mūsu jaunu baznīcu ar piecām jaunām dziesmu grāmatām uz savu pieminēšanu Sunākstes draudzei par lielu labumu. No mīlestības dāvanām uztaisītas it gēldīgas ērģeles no 420 rub. sudraba, kuras spēlēt viena godīga gaspāža atraitne apņēmas. Baznīca iekalnā stāv, par jūdzēm redzama ar savu apaļu torni, apaļu jumtu, visiem patīk, pašā virsū lode ar savu spīdēdamu krustu sirdis uz Dievu cilā. Ārā glītums visur redzams [...]⁹. 1844. g. baznīca iegūst vācbaltiešu mākslinieka Johana Lēberehta Eginka (Eggink, 1784–1867) altārglezni "Kristus debesbraukšana": *Jauna altāra bilde, Kristus debesbraukšanu iezīmēdama, cienīgs kungs Fr. Ārenheim no Kroņa Sunākstes bij šķiņķojis, ko skunstes mālderis Egink bij mīlīgi par lētu naudu no 50 rub. sudr. Jelgavā mālējis. Bet ir koku rāme maksāja lielu naudu. Sunākstes baznīca ir labi kopta un piemīlīga visās vietās*¹⁰.*

Jau Vecā Stendera mazmazdēla Kārļa Gotloba Stendera laikā no 1869. līdz 1870. g. tiek veikts baznīcas kapitālais remonts un izveidots jauns altāris.

Divdesmitajā gadsimtā, pasaules karu laikā baznīcai tiek nodarīti visumā nelieli postījumi, taču, līdzīgi kā Sēlpilī, arī Sunākstē draudze baznīcu pamet 1964. g., tomēr to

neskar tik bargs liktenis kā Sēlpils dievnamu, un pēdējos gadu desmitos pielikts ne mazums pūļu kā baznīcas, tā Eginka altārglezņas atjaunošanā.

Kurzemes hercogs Gothards Ketlers, 16. gs. otrajā pusē, izstrādājot hercogistes baznīcu izbūves plānu, norāda arī uz mācītājmuižu dibināšanas nepieciešamību. Iespējams, pirmā Sunākstes mācītājmuiža būvēta jau gadsimta beigās. Konkrētākas ziņas saistāmas ar hercoga Jēkaba dēlu Frīdrihu Kazimīru un viņa 1682. g. 5. jūnija rīkojumu par pastorāta dzīvojamās mājas, klēts, staļļa un citu ēku celtniecību. Arī Sunākstē kalpojušie mācītāji Stenderi mitinājušies ērtajā un visai plašajā mācītājmuižā. Sunākstes vēstures pētnieks Andrejs Turļuks raksta: *[...] Dzīvojot tajā laikā [ap 1706.–1782. g. — paskaidrojums mans M.G.] un ieejot pastorāta sētā no Sēlpils puses, nācējam varētu atklāties šāda aina: pa labi no vārtiem — sakņu dārzs [...], aiz sakņu dārza stāvēja t.s. siernīca, kas liecina par lopkopības produktu ražošanu muižā [...]. Pa kreisi no vārtiem nācēju piesaistītu skaļš troksnis — te atradās zosu kūts. Bez tam sētā atradās zirgu stallis ar 10 vietām, ar silēm un siena restēm, klēts ar lubu jumtu un septiņiem arodiem, ratnīca, pie tās stāvēja vecs ērberģis, siena šķūnis, atstatus atradās rija. Pretī dzīvojamai ēkai auga nelieli krūmiņi, kuros atradās iebūvēts pagrabs; malā no dzīvojamās ēkas — trīs lopu kūtis un zirgu stallis zemniekiem, kur kļaušiniekiem turēt savus zirgus*.¹¹ Mācītājmuižas pārbūve notiek 18. gs. beigās, dzīvojamā māja uzcelta 1796. g., tai lubu jumts. Vēl Aleksandra Johana, Jaunā Stendera, dzīves laikā izbūvētas labas, plašas istabas, ērberģis pārbūvēts par palīgmācītāja māju. Īpaši pieminēti skaistie mācītājmuižas teritorijā esošie meži un pļavas, domājams, arī to iekopšanā liela nozīme mācītājam Aleksandram Johanam Stenderam. Apgaismības laikmetā, 18. gs. otrā pusē un 19. gs., ar dārzu iekopšanu un ainavu parku veidošanu ļaudis aizraujas visā Eiropā, eksotisku stādījumu

veidošana piesaista arī Vidzemes un Kurzemes muižnieku un mācītāju uzmanību. Līdzās grāmatizdevēja darbam Jelgavā ar retu šķirņu stādu tirdzniecību nodarbojas Johans Fridrihs Stefenhagens (*Steffenhagen*, 1744–1812)¹², un, iespējams, Jaunais Stenders ir arī viņa pircējs. Tēva dabas mīlestību piemin un cildina arī viņa dēls Johans Kristiāns Stenders nekrologā, uzsvērdams, ka viņa gādīgās kopšanas rezultātā bijušie pasašie pakalni ieguvuši skaistus dzīvžogus, augļu koku zari likst no pārpilnības, bet bijušo purvu vietā vilņojas leknas pļavas¹³. No šīs godības mūsdienās nav palicis pāri tikpat kā nekas. Drosmīgam briksņū laužējam, iespējams, izdosies saskatīt senas alejas un apļveida lapu koku stādījumu pēdas.

Mācītājmuižā 1860. g. 11. maijā izceļas ugunsgrēks, kas pilnīgi noposta dzīvojamo ēku, kopā ar to liesmās aiziet bojā arī bagātais pastorāta arhīvs. Turpmāko trīs gadu laikā cietušais ēku komplekss pilnībā atjaunots — dzīvojamā ēka celta no baļķiem, tai uzlikts dakstiņu jumts. Savas funkcijas Sunākstes mācītājmuiža pilda vēl līdz Otrajam pasaules karam. Kā liecina 20. gs. 60. gadu fotogrāfija, arī šajā laikā koka ēka vēl ir labā stāvoklī. Turpmākajās desmitgadēs tā diemžēl pakļauta lēnai bojāejai. Arhitekts Jānis Zilgalvis konstatē: *80. gados mācītājmāju vēl varēja saglābt, bet G.F.Stendera piemiņa nelikās svarīga tiem, kas tajā laikā pieņēma lēmumus. Blakus esošās mūra saimniecības ēkas arī ir pamestas un pa daļai sagāzušas. Kluss, aizaudzis lauku ceļš, ābeļdārzs un savāda noskaņa — tas ir viss, kas paliek atmiņā no šīs vietas*¹⁴.

Mācītājmuiža 18. un 19. gs. ienākumus gūst no piecu apkārtējo muižu īpašniekiem, kas daļu savas labības atdod t.s. mācītāja uzturam, un sešām, bet 19. gs. — desmit zemnieku saimniecībām, kas ne tikai dala ar mācītāju iegūto labību, gaļu, olas, pienu, saknes u.tml., bet arī apstrādā mācītājmuižas tīrumus un faktiski uztur visu saimniecību, tai skaitā, piemēram, arī mazgā veļu

klašu veidā. 1835. g. Sunākstes mācītājmuižā ir 50 ragulopi, to uzturēšanai tiek savākti ap 150 vezumiem siena, gadsimtam griežoties uz otru pusi, redzams, ka saimniekošana rit veiksmīgi un ar uzviju, mācītājmuiža savus produktus piedāvā Jēkabpilij un pat Rīgai.

Pēc 1840. g., līdzīgi kā citviet Kurzemē un Vidzemē, arī Sunākstes mācītājmuiža attiecībās ar zemniekiem pakāpeniski pāriet uz naudas renti.

Bez dvēseļu kopšanas un saimniekošanas Stenderi kopš apgaismības laikmeta ir rosīgi latviešu izglītotāji. Kurzemes hercogistē nav vienotas izglītības politikas, arī 18. gs. latviešu zemnieku izglītošana faktiski ir aktīvu apgaismotu mācītāju rokās — tieši no viņu darbības, rosinot muižniekus atbalstīt zemnieku skolu dibināšanu, ir ļoti daudz kas atkarīgs. Tā piemēram, Gothards Frīdrihs Stenders iegūst Vārenbrokas muižnieka Johana Georga Bolšvinga (*Bolschwing*, 1732–1776) materiālu atbalstu, un pēdējais par saviem līdzekļiem 18. gs. 70. gados ierīko Vārnāvā skolu. Baznīcas priekšdziedātāju apmācību un zemnieku skolu materiāli atbalsta arī Georgs Kristofs Lidinghauzens-Volfs (*Lüdinghausen-Wolf*, 1751–1807)¹⁵. Tomēr kā liecina draudzes vizitācijas, šīs skolas darbojušās neilgi un neregulāri, jau 1776. g. Vārnavas skolmeistara stāvoklis apzīmēts kā *neskaidrs*¹⁶. Neapšaubāmi, aktīvāks izglītības darbs draudzēs rit 19. gs. un, kā to redzēsīm, Sunākstes un Sēlpils draudzē — arī ne bez Stenderu līdzdalības. Joprojām dominē mājmacība, stāvokli īpaši nemaina 1831. g. mācītāja Johana Kristāna Stendera pārraudzībā esošā nelielā privātskola. 1849. g. atvērta skola Piksteres Rijniekos, ko apmeklē kā sēlpillieši, tā sunākstieši. Kā stāsta novadniece Vīksne, skolēnu rīcībā bijusi tikai viena istaba. Tajā dienu mācījušies, vakarā nonesuši maisiņus no istabas augšas un turpat gulējuši. Maizes lādītes arī stāvējušas uz bēniņiem. Ziemā maize bieži vien sasalusi. Mazgāties vajadzējis ik rītus skriet uz tuvējo Piksteres upīti, arī ziemā. Par skolotāju

bijis Piksteres muižas kučieris Liepiņš. Viņš mācījis lasīt, rakstīt, dziedāt, ticības mācību un ģeogrāfiju, vācu valodu skolotājs apguvis pie mācītāja Stendera. Liepiņš ļoti milējis dziedāt un labprāt spēlējis vijoli, ar kuru vakaros midzinājis un rītos modinājis bērnus. Viņš skolā nostrādājis līdz 1878. gadam¹⁷. Pēc Kurzemes tautskolu pārskata 1875. g., Sēlpils prāvesta iecirknī — gan Sēlpilī, gan Sunākstē — darbojas piecas skolas ar sešiem skolotājiem un gandrīz 200 skolēniem Sēlpilī un ar 241 skolēnu Sunākstē¹⁸.

Kopš 18. gs. otrās puses turpmākos pusotra simta gadus Sunākstes mācītājmuižā saimnieko vairākas Stenderu paaudzes. Šai laikā Eiropā mostas interese par folkloru un mitoloģiju. Literatūrā sentimentālismu pamazām nomaina romantisms. Arī romantiskā literatūra iedvesmas avotus meklē tautas kultūras dzīvīgajās saknēs un dabā, novada upēs, ezeros un pakalnos. Sācies 18. gs. otrā pusē, nacionālo kultūru uzplaukums tikai vērsas plašumā un aptver visas mākslas nozares. Vācijā Johans Gotfrīds Herders un viņa "Vecas tautas dziesmas" un "Tautu balsis dziesmās", pasaku vācēji brāļi Grimmi un Vāczemes slavinātājs Heinrihs Heine, Krievijā romantiķi Puškins un Ļermontovs, lielie *Varenās kopas* komponisti Musorgskis, Balakirevs, tautas mūzikas motīvu apstrādes meistars Rimskis-Korsakovs, Anglijā Bairons un Pērsijs Bašijs Šellijs, Skotijā Roberts Bernss, Skandināvijā Eduards Grīgs, Kamills Sensanss, Čehijā Bedržihs Smetana, Kurzemē un Vidzemē mākslinieki Jānis Staņislavs Roze, Augusts Daugulis, Artūrs Baumanis, komponisti Jānis Cimze, Andrejs Jurjāns, Baumaņu Kārlis, Emilis Melngailis, dzejnieki Juris Alunāns, Andrejs Pumpurs, Auseklis, tautas garamantu vācēji Fricis Brīvzemnieks un Krišjānis Barons, un vēl un vēl. Straume, kas daudzu gadu desmitu garumā rit šķietami mierīgās mācītājmuižas dzīves fonā. Kurzeme šai laikā ir savdabīga miera osta. Zeme pievienota Krievijai, lielās kara kaislības aiz muguras un jaunās vēl priek-

šā, notikumi Krievijas valsts galmā — tāli un lēni nonāk līdz Sunākstes–Sēlpils draudzē. Stenderi precas, rada bērnus, skolojas, strādā, mirst, un dzimta turpinās. Visas viņu paaudzes, kuru mūžs kopš Gotharda Frīdriha Stendera laika saistīts ar Sunāksti un Sēlpili, ir savu novadu mīlošas un cildinošas. Un, manuprāt, ārkārtīgi interesanti vērot, kā šī interese padziļinās, izvērsas un atkal — latviešu nacionālai kustībai ejot plašumā, noplok.

Par visiem pēc kārtas.

Gotharda Frīdriha Stendera (1714–1796) darbība Kurzemē risinās 18. gs., apgaismības laikmetā. Viņa interesi par sava novada kultūru apliecina apraksts par latviešu folkloru un mitoloģiju "Neue vollständigere Lettische Grammatik" [Jauna pilnīgāka latviešu gramatika, 1761, 1783] abos izdevumos, ko jau pamatīgi analizējuši latviešu folkloristi Ludis Bērziņš¹⁹ un Aldis Pūtelis²⁰.

Gothards Frīdrihs Stenders, kā zināms, ir arī latviešu laicīgās literatūras pamatlicējs. Viņa ziņģes, tāpat kā odas — gandrīz visas —, ir brīvi tulkojumi no vācu valodas. Stenders tās pielāgo vietējām īpatnībām: ne tikai latvisko personvārdus, bet arī piemin savu dzimto Kurzemi. Kopumā šāda parādība nav jauna — brīvi tulkot, rēķinoties ar lokālām īpatnībām, mudina jau 17. gs. poētikas, arī dundadznieka Johana Višmaņa "Undeutsche Opitz" [Nevācu Opics, 1697]. Folkloras un etnogrāfijas elementi, kā arī latviešu frazeoloģismi papildina 17. gs. latviešu veltījuma dzejoļus, tie atrodami arī dziesminieka Kristofora Firekera (*Fürecker*, 1615?–1685?) un valodnieka un mācītāja Liborija Depkina (*Depkin*, 1652–1708) baznīcas dziesmu latviskojumos. Bet vidzemnieks Svante Gustavs Dīcs (*Dietz*, 1670–1723) lielā vācu baroka dzejnieka Paula Gerharda (*Gerhardt*, 1607–1676) baznīcas dziesmas *Gott lob! Nun ist erschollen* tulkojumā "Gods Dievam! Karš pagalam" 18. gs. sākumā Lielā Ziemeļu kara

izskaņā savus novadniekus uzrunā pavisam tieši:

*Nu zobins nav pie žokles, Vidzemes
ļautiņi!
Izvelciet savas kokles, kur tās iebāztas
bij,
Paskandinājiet dziesmas un sauciet
priecīgi:
Dievs nogriezis tās briesmas, paldies
tam mūžīgi²¹!*

Tomēr Gothards Frīdrihs Stenders laikam gan būs pirmais latviešu dzejā, kas dzimtajam novadam veltījis īpašu uzmanību. Abi viņa dzejas krājumi "Jaunas ziņģes"(1774) un "Ziņģu lustes. Otra daļa" (1789) sākas ar nodaļu "Kurzemes ziņģes". Jāatgādina, ka krājumu iznākšanas laikā Kurzemes cildinājums nozīmē arī savas valsts — Kurzemes hercogistes — cildinājumu. Hercogiste tiek pievienota Krievijai tikai gadu pirms Vecā Stendera nāves. Un šādā ziņā valsts slavinājums nav nekas neparasts. Tomēr, manuprāt, jāpievērš uzmanība 18. gs. otrās puses Baltijas situācijai, kurā pierasts latviešus uzlūkot kā no kunga pilnībā atkarīgus dzimtzemniekus. Stenders savās dzejās atbilstoši apgaismības laikmeta ideāliem ar Kurzemes slavinājumu uzrunā latvieti kā pilsoni, kas, protams, pārstāv noteiktu kārtu, bet tieši tā veido būtisku savas valsts sabiedrības daļu. Abās iepriekš minētajās nodaļās publicēto dzejoļu skaits ir neliels — katrā pa trim, tekstu saturs vērstas pret visu sabiedrību ar tās plašo kārtu spektru, tas atklāj Kurzemi kā ideālu valsti, kurā valda harmoniskas attiecības: *Kungi un ļaudis aug kā ozoli, / Puiši un meitas zied kā magoni²²*, bet tās iedzīvotājiem raksturīgs darbīgums, kas atnes pārticību un prieku. Būt savas valsts patriotam nozīmē kalpot vispārīgam labumam²³.

"Ziņģu lustes"(1789) ievada divi veltījumi sakarā ar Kurzemes hercoga Pētera Bīrona dēla Pētera piedzimšanu un dzejojums "Liela kunga godība". Tajos Gothards Frīdrihs Stenders pauž cerību jaunā prinča veidolā

ieraudzīt apgaismotu monarhu, kam rūp savas valsts pilsoņu, tai skaitā — arī zemnieku, liktenis un kas vedina uz tikumību un pieticību:

*Topi, jaukais princītis, [...] Visu ļaužu
patvērums.
Kas par zelta laikiem būs, / Kad tie vārgi
spirgti kļūs!²⁴
Tas vien man būtu vēlējams, / Ko kungs
nomet pārspēlēdam,
Tad skolas es apgādātu / Un bārenišus
audzētu.²⁵*

Kaut arī Vecā Stendera dzejā vēl nav nekā no romantismam raksturīgā subjektīvā, ļoti personīgā savas tēvzemes tvēruma, kas ļauj tajā ieraudzīt ko īpašu un vienreizēju, viņa teksti tomēr neiztiek bez zināma sirsnīga lirisma, tas jaušams arī dzejnieka un prūšu armijas oficiera Ēvalda Kristiāna Kleista dzejoļa "O Sillberbach, der vormals mich vergnüg" latviskojumā: *Atspīdīet man ar pirmu līksmību, / Jūs, tēva druvas, birzes, kalni, leijas!²⁶*

Ar apzīmējumiem *dzimtene, tēvu zeme* Stendera dzejā sastapsimies daudzkārt, bet īpašu nozīmi Baltijas kultūrā ieguvis viņa 1774. g. krājumā "Jaunas ziņģes" pēc Jēnas vācu studentu dziesmas "Jena, du schöner, du reizender Ort" parauga sacerētais dzejolis "Kurzeme" ar labi zināmo pirmo rindu:

*Kurzeme, mīļa Dieva zemīte! / Vēl tevi
apklāj Dieva paspārne!
Kungi un ļaudis aug kā ozoli, / Puiši un
meitas zied kā magoni.
Kurzeme, mīļa Dieva zemīte.
Kurzeme, mīļa maizes zemīte! / Druvas
un lauki visur gavilē,
Kupli ar pilnām dāvanām, / Ar mūsu
sviedriem labi pelnītām!
Kurzeme mīļa — maizes zemīte!
Kurzeme, mīļa ciemu zemīte! /
Brālīši brāļus mīļi apmeklē.
Karašas, pieniņš, siers un medutiņš,
/ Tas mūsu bagāts ciema vakariņš.
Kurzeme mīļa — ciemu zemīte!*

*Kurzeme, mīļa tēvu zemīte! / Lai mūžam
zaļo mūsu dzimtene!
Lai visās malās līgošana skan, / Stabules,
ziņģes, danči arīdzan.
Kurzeme mīļa — tēvu zemīte!²⁷*

Šo dzejoli laikam gan pats Vecais Stenders atdzejo arī vāciski, saglabādams** latviskus elementus arī tulkojumā:

*Kurland, liebes Gottesländchen,
Noch bist du sicher unter Gottes Dach.
Herr und seine Bauern wachsen wie die
Eichen,
Söhne und Töchter blühen wie der
Mohn.
Kurland, liebes Gottesländchen!*

*Kurland, unsrer Gäste liebes Ländchen.
Der Bruder sucht der Bruder freundlich
auf.
Fladenbrot, Honig, Milch und Käse
Setzen wir als reiches Gastmahl vor.
Kurland, unsrer Gäste liebes Ländchen!*

*Kurland, unsres Brotes liebes Ländchen!
Ringsum jubeln Feld und Flur
Üppig voll von Gottes Gaben,
Die wir uns mit unserm Schweiß
verdienten.
Kurland, unsres Brotes liebes Ländchen.*

*Kurland, unsrer Väter liebes Ländchen!
Ewig grüne unsre Heimat!
Aller Orten töne Ligo-Festgesang,
Lieder, Tänze, Pfeifenklang.
Kurland, unsrer Väter liebes Ländchen.²⁸*

Dzejoļa sākums, piedzīvojis dažādas transformācijas kā latviešu, tā vācbaltiešu kultūrā, kļūst par nozīmīgu tēvzemes mīlestības apliecinājumu arī vēlākajos gadu desmitos citu rakstnieku daiļradē. Tā pazīstamais Baltijas vācu prozaīķis Teodors Hermanis Panteniuss (*Pantenius*, 1843–1915) savam divsējumu stāstu krājumam, kura sižeti risinās viņa tēvzemē, liek virsrakstu “Im Gottesländchen. Erzählungen aus dem

kurländischen Leben” [Dievzemītē. Stāsti iz Kurzemes dzīves, 1880–1881], bet Baltijas kultūrvēsturnieks Heincs Išreits (*Ischreit*, 1917–1993) beidz savu manuskriptu par Jelgavas dzīvi 18. gs. tieši ar šo iepriekšminēto Vecā Stendera dzejoli²⁹. Arī latviešu literatūrā — pat vidzemnieks Auseklis (Miķelis Krogzemis, 1850–1879) savu dzejoli “Gaismas pils” (1875–1876) iesāk ar Kurzemītes Dievzemītes slavinājumu, manuprāt, tajā saklausāmas stenderiskas atbalsis — diez vai jāatgādina, cik Gothards Frīdrihs Stenders joprojām svarīgs mūsu pirmās nacionālās atmodas vedējiem.

Aleksandrs Johans Stenders (1744–1819) 1796. g. sagatavo tēva sarakstītās “Augstas gudrības grāmatas” jaunu papildinātu izdevumu. Mainījies politiskais stāvoklis, bijusi Kurzemes hercogiste nonākusi Krievijas impērijas sastāvā. Aiz 8. nodaļas “No tām valstīm virs zemes”, kas raksturo pasaules ģeogrāfiju kopumā, seko divas atsevišķas pilnīgi jaunas nodaļas “No Kurzemes” un “No Vidzemes un Igaunju zemes” — pirmais tik plašais materiāls par mūsu dzimteni latviešu valodā³⁰.

Kāpēc mums no Kurzemes, no mūsu tēvzemes, ko mēs pazīstam, daudz ziņas vajaga, Aleksandrs Johans Stenders jautā nodaļas “No Kurzemes” ievadā, un tūlīt pats atbild: *mācies še savu tēvu zemi labi atzīt, kas tev nezināt tiešām liels kauns būtu*. Tālāk viņš raksturo Kurzemes ģeogrāfiskos apstākļus, nosauc lielākās upes un ezerus, pilsētas, sniedz īsu ieskatu vēsturē no pagāniskiem aizlaikiem līdz pēdējo gadu notikumiem un hercogistes pievienošanai Krievijai, iepazīstina ar pārvaldes sistēmu, tiesām un ticību un apgaismotājam raksturīgā garā norāda uz pagalam trūcīgajām skolām un līdz ar to — ļaužu zemo izglītības līmeni. Stenders piedāvā padomus lauksaimniecībā, iesaka iekopt augļu dārzus un vairāk audzēt kartupeļus, un visbeidzot sniedz arī kopēju tautas raksturojumu: *Latviska tauta, kauču maz mācīta un neizskaidrota, gan labsirdīga liekās. Nabagu*

žēlot, svešinieku uzņemt un katram sāli un maizi, un ko Dievs devis, no labas sirds, bez sīksta prāta priekšcelt ir pa visu zemi godīgs ieradums [...] viņu dziesmas un lustēšana ir visiem zināmi [...] Lielumā pie latviešiem vēl tāda skubināšana un īsta izgudrošana uz visādu peļņu kā pie citām tautām neir redzama. Ak, cik daudz vairāk tie varētu sakrāties un jo pārtikuši un ar godu dzīvot, kad tie savu kūtrību lauztu un maģēnīt vairāk piespiestos! Kopumā Kurzemes vērtējumā Stendera juniora secinājums atbilst tēva jau iepriekš pieminētā dzejoļa pamatnoskaņai: Tā paties Kurzeme ir maizes- un gaļas- zeme saucama, un visas Dieva svētības pil pa visu zemi.³¹

Daiļliteratūras tulkojumos Aleksandrs Johans Stenders arī iet tēva pēdās — viņa latviskojumā gan norvēģu un dāņu dramaturga Ludviga Holberga lugā “Kalna Jepe”, gan Fridriha Šillera odas “Priekam” tekstos ienāk Jelgava, un lasītājs šķiet nokļuvis īsti kurzemnieciskā vidē. Ludviga Holberga komēdijas “Kalna Jepe” brīvs tulkojums “Lustes spēle no zemnieka, kas par muižnieku tape pārvērsts” (1790) ir pirmā latviešu valodā publicētā luga vispār. Tas ir laiks, kurā Gothards Frīdrihs Stenders jau laidis klajā lielāko daļu savu darbu, ar vērienu strādādams latviešu apgaismības labā. Un tas ir laiks, kurā Garlībs Merķelis (*Merkel*, 1769–1850) vēl, iespējams, tikai domā par “Latviešu” (1796) sarakstīšanu, bet pārliecība, ka nepieciešams uzlabot zemnieku stāvokli Baltijā jau virmo gaisā. Jaunais Stenders, līdzīgi tēvam, 1790. g. vēl nebūdam kārta ierobežojumu pretinieks, Holberga komēdijas finālu ievirza jaunās sliedēs, pēdējā cēlienā piedāvādams savu zemnieku stāvokļa uzlabošanas programmu. Starp citu — pie šī paša jautājuma Jaunais Stenders atgriežas arī stāstīnā “Tie desmit tēli”, īsi raksturodamas ideālas valsts modeli: *..dzinās viņš uz to vien, taisnu tiesu kopt un visas ļaužu kārtas laimē celt. Viņš cēle vienlīdzīgus likumus, viņš cēle augstas un zemas skolas, caur ko zināšanas, skunstes, zemes*

kopšana un derīgi amati pieņēmās un laba klāšana visur izplatījās³².

Un vēl — atšķirībā no “Kalna Japes” oriģināla un arī lugas vācu tulkojuma³³, no kura, iespējams, radies latviskojums, Stenders, acīmredzot vēlēdamies raksturot Kurzemes gaisotni, vienam no lugas tēliem piešķir konkrētu tautību — ebrejs jeb tradicionāli 18. gs. beigās — *žīds Maušelis*. Maušelis ir krodzinieks un degvīna pārdevējs Bērtulim. Tas ir pirmais ebreja tēls dramaturģijā latviešu valodā³⁴. Aleksandrs Johans Stenders Bērtuļa un Maušeļa attiecības rāda kā neapšaubāmi draudzīgas. Kas par iemeslu šādam pavērsienam? Kā zināms no kultūrvēstures, 18. gs. otrajā pusē ebreji, kaut arī veido nelielu Kurzemes iedzīvotāju daļu, spēlē tās ekonomiskajā un intelektuālajā dzīvē noteiktu lomu, viņi pārstāv visas sabiedrības kārtas un ir arī galvenie degvīna tirgotāji Kurzemē³⁴. Latviešu zemnieka Bērtuļa un ebreja Maušeļa satuvinājumu, iespējams, veicina arī 18. un 19. gs. mijas Kurzemes intelektuālā atmosfēra. Ebreju apgaismības jeb haskalias ietekmē Kurzemē pāris gadus pirms lugas tulkojuma (1786–1788) par ebreju jautājumu izceļas disputs, kurā iesaistās Liepājas pilsētas sekretārs Kristiāns Dāvids Brauns (*Braun*, 1738–1791), Kurzemes galma tiesas advokāts Georgs Frīdrihs Vite fon Vitenheims (*Witte von Wittenheim*, 1749–1830), Neretas mācītājs Georgs Gotfrīds Mīlihs (*Mylich*, 1735–1815) un Bauskas ārsts ebrejs Jozefs Lahmans (*Lachmann*, dzimš. un miršanas gadi nav zināmi)³⁵. Viedokļi, protams, atšķiras — no pilnīga nolieguma līdz aicinājumam uz toleranci un ikvienas tautas tiesību un pārliecības respektēšanu. Ebreju jautājums Kurzemes vācbaltiešus neatstāj vienaldzīgus arī turpmāk. Tā 1807. g. vēlākais “Latviešu Avižu” izveidotājs mācītājs Kārlis Vatsons (*Watson*, 1777–1826) publicē izvērstu rakstu, kurā norāda uz līdzībām un pat tuvību starp ebreju un latviešu tautas zemākajiem slāņiem³⁵. Nav izslēgts, ka šo līdzību Aleksandrs Johans Stenders

bija jau pamanījis, strādājot pie lugas tulkojuma.

Un visbeidzot — līdzīgi kā tēvam, kas *Kurzemītes Dievzemītes* slavinājumā ietver latviešu Ligo svētku ainiņu, arī Jaunais Stenders uzraksta “Jāņa vakara dziesmu” (1805), kas, manuprāt, ir pirmais Baltijas vācieša veļtījums latviešu valodā šiem svētkiem vispār. Ieskatam dažī fragmenti:

*Tā mīļa Jāņa naksniņa / Mums jaunas
lustes sataisa.
Lai jaunas puķes saplūcam / Un mājās
pāmesam.
Ar tām un zālēm dažādām / Mēs tēv' un
māti mētājam,
Un vainakus tiem uzliekam / No ozļa
lapiņām.
Apdziedait tēv' un māmiņu, /
Kā saimnieci un saimnieku!
Ar puīšiem, meitām, bērniņiem / Un
mīļiem kaimiņiem!..]
Nu puīši! mīļas meitenes! / Uz dančiem
lai mēs steidzamies,
Šīs Jāņa vakars mums ir dots / Par saldu
līgošan!³⁶*

Bet nu diezgan par Aleksandru Johanu Stenderu. Līdz ar viņa nāvi 1819. g. esam jau 19. gs. Dzimtās Kurzemes mīlestība no tēva pārgājusi uz dēlu **Johanu Kristiānu Stenderu** (1787–1862). Viņš, šķiet, ir Stenderu dzimtā pats lielākais Sēlijas vēstures interesents un laikmetam atbilstošās romantiskās noskaņās tās dabas skaistuma apjūsmotājs. Johans Kristiāns Stenders, tāpat kā tēvs, vectēvs un arī vēlāk paša dēls un mazdēls, ir pēc profesijas teologs, viņš staigā kājām un pamana daudz jaukumu tēvu tēvu novadā. Turklāt viņš ir Baltijas mācītāju veidotās Latviešu literārās (draugu) biedrības biedrs un publicējas “Latviešu Avīzēs”. Viņa rakstu skaits latviešu valodā iesniedzas gandrīz divos desmitos un tie allaž lasītāju iepazīstina ar dzīvi novadā. Johans Kristiāns Stenders ir par izglītotiem latviešu zemniekiem un apsveic skolu atvēršanu, priecājas par grāmatu un lasītpratēju

skaita pieaugumu draudzē, piemēram, ar īpašu lepnumu viņš “Latviešu Avīžu” 1829. g. 4. aprīļa numurā raksta: *Mans nelaiķa tēvs [Jaunais Stenders, paskaidrojums mans — M.G.] priekš 50 gadiem atrade pie abām draudzēm reti kādās mājās vienu lasītāju. Priekš 15 gadiem esmu es atradis uz 400 mājām 416 lasītāju un tagad šis skaitlis būs gandrīz 3 reiz vairāks. Ikgads top 100 kalendari un 20–25 dziesmu grāmatas pārdoti. Sēlpils pagasta tiesa kroņamuižās uz manu lūgšanu kūtrus piebārusi, ka tie visus bērnus uz priekšu mācītu lasīt.*

Acīmredzot rūpes par latviešu izglītību nav pametušas viņu visā mūža garumā, ja pat nekrologā tām atvēlēta īpaša vieta: *Neapnicis viņš darbojās ar mīlīgu skubināšanu bērniņus skubināt uz mācīšanos un ar laipnīgu garu zināja pašu mazu bērniņu pielabīnāt, ar viņu sarunāties un no tā kādu atbildēšanu izdabūt, tā ka visiem bērniem pats lielais prieks bija, savu mācītāju gaidot³⁷.*

Johans Kristiāns Stenders cinās ar joprojām izplatīto dzeršanu zemnieku vidū un ziņo arī par citiem notikumiem draudzes dzīvē: par stipru negaisu, dzimtkungu ballēm, kā arī ļauj izsekot Sēlpils un Sunākstes baznīcu celtniecības gaitai.

Jelgavā 1842. g. nāk klajā viņa tulkots vācu rakstnieces Johanas Šopenhaueres (*Schopenhauer*, 1766–1838) stāsts “Der Adlerhorst” — “Ērgļa perekļis”, kas piedzīvo vēl divus atkārtotus izdevumus (1852, 1876). Starp citu, rakstniece, dzimusi kādreizējā Dancigā (tag. Gdaņskā), ir pazīstamā filozofa Artura Šopenhauera (1788–1860) māte. Laikmeta literatūrai raksturīgā garā viņa savij dramatisku mīlestības līniju ar reliģiski didaktisku piesitienu — vientuļās mātes gara spēks tiek pārbaudīts cīņā par bērna dzīvību, kad to negaidīti nolaupa ērglis un uznes savā ligzdā stāvā klintī. Un jaunā sievietē, protams, kāpj pēc bērna, un to, protams, vēro bērna tēvs, un novērtē, un saprot savu kļūdu. Laimīgas beigas, un mācītājs Stenders neaizmirst atgādināt — par to jāpateicas taisnīgajam

Dievam. Šķiet, kopumā 19. gs. latviešu literatūrā jauna sieviete viena dzīves bangās ir acīmredzot kā rakstītājus pašus, tā arī lasītājus interesējošs tipāzs — no Anša Leitāna latviskotās grāfa lielmātes Genovevas līdz Jura Neikena Strazdiņu Līzei, Krišjāņa Barona Dārtai un brāļu Kaudzišu Lienai.

Kā sava novada mīlētājs un pētnieks Johans Kristiāns atšķirībā no saviem priekštečiem Stenderiem uzrunā Baltijas vācu auditoriju. Viņa nopietno interesi par novada vēsturi apliecina Sēlpils baznīcas hronika vācu valodā “Chronick der Selburgschen Kirche” (1845–1859).³⁸ Smalkā rokrakstā atstātās piezīmes atklāj baznīcas tapšanas vēsturi no vissenākajiem laikiem 12. gs. beigās līdz pat 1859. g. Johans Kristiāns Stenders manuskriptu arī ilustrējis — viduslaiku Sēlpils attēls ar visu pils kapelu ir kopēts no Jirgena Helmsa hronikas (1628–1643), manuskriptu papildina arī, domājams, viņa patstāvīgs Sēlpils pils drupu zīmējums.

Jau 19. gs. 20. gados, iespējams, sava vectēva parauga, iespējams, Latviešu Literārās (Draugu) biedrības rosināts, Johans Kristiāns Stenders no kādas 103 gadus vecas teicējas pieraksta vienpadsmit latviešu tautasdziesmas par Staburagu, kuras folklorists Jāzepts Rudzītis (1928–2008) vēl 1988. g. novērtējis kā joprojām plašāko līdz šim zināmo latviešu tautasdziesmu kopu par Staburagu³⁹. Šiem vienpadsmit tekstiem lemts ceļot no izdevuma uz izdevumu vēl līdz pat mūsu dienām⁴⁰. Pirmoreiz, atsaucoties uz Stenderu, visas vienpadsmit tautasdziesmas publicē vēsturnieks un rakstnieks Frīdrihs Karls Hermanis Kruze (*Kruze*, 1790–1866) grāmatā “Urgeschichte des Esthnischen Volksstammes und der Kaiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Esth- und Curland” [Igaunņu cilts un Ķeizarkās Krievijas Baltijas jūras provinču — Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes senvēsture, 1846] kopā ar īsu aprakstu par pašu klinti un pieminētām pāris teikām.

Dažus gadus vēlāk, 1850. gadā, nāk klajā neliela brošūra — apraksts par Staburagu

vācu valodā⁴¹. Tā publicēta anonīmi, taču Kruzes Stendera pieminējums, šeit atrodams iepriekš minētās 11 tautasdziesmas, kā arī pārdošanas ienākumu novēlējums Sēlpils baznīcas ērģelēm ļauj secināt, ka brošūras autors ir mācītājs Johans Kristiāns Stenders. Jāatzīmē, ka šajā publikācijā — atšķirībā no iepriekšējās — novērsti atsevišķi ritmiski un stilistiski negludumi tautasdziesmu pierakstā, un tas apliecina mācītāja Stendera izpratni par tautasdziesmu īpatnējo formu. Tikai viens piemērs:

Kruze (1846)

*Dod māmiņ, kam dodama, / nedod
Radzeidēliņu
Stabas radzei dēliņam grūt / mūžīga
dzīvošan.*

Stenders (1850)

*Dod māmiņ, kam dodama, nedod Ra-
dzes dēliņam
Staba radzes dēliņam grūts mūžiņš
dzīvojot.*

Manuprāt, šī Johana Kristiāna Stendera brošūra ir pirmā plašākā vācbaltieša publikācija par Staburagu vispār. Laikmetā, kurā ir modē ceļojumi uz Rietumeiropu — Austriju, Šveici, Itāliju, Johans Kristiāns Stenders aicina novērtēt dzimtenes dabas jaukus. Liriskiem Daugavas krastu aprakstiem caurvīto tekstu papildina informācija par klints ģeogrāfiskajām īpatnībām, pāris latviešu teiku pārstāsti un vācbaltiešu dzejnieku veltījumi Staburagam: Kazimira Ulriha Bēlendorfa (*Boehlendorff*, 1775–1825), kā arī Ulriha fon Šlipenbaha (*Schlippenbach*, 1774–1826) un Andreasa fon Vitorfa (*Wittorff*, 1813–1886) dzejoļi. Tajos romantiska jūsma par dabu savijas ar nāves motīviem, antīkās mitoloģijas un vācu teiku elementiem par cildeniem bruņiniekiem un viņu mīlestību.

Pēc sešpadsmit gadiem, 1866. g., kā Baltijas vācu kultūras nacionālā romantisma izpausme nāk klajā lieliski ilustrētais Jelgavas tēlnieka un zīmētāja Vilhelma Zigfrīda fon

Stafenhägena (*Stavenhagen*, 1814–1881) albums ar aprakstiem par Kurzemes skaistākajām vietām⁴²: *Vai varbūt mums jāgaida uz to, līdz kāds ieklīdis ārzemnieks, izveicīgāks un rakstīt kārāks nekā mēs, mūs iepazīstinās ar mūsu pašu dzimtenes priekšrocībām un retumiem? — Lai tāds pārmetums mūs nesastaptu — tas ir uzdevums, ko sev izvirzījuši šā izdevuma sastādītāji*⁴³.

Grāmatā aiz latviešiem labi zināmajām gravīrām “Sēlpils pie Daugavas” un “Staburags” publicēti divi raksti — “Schloß Selburg in Kurland” [Sēlpils pils Kurzemē], kas parakstīts ar Johana Kristiāna Stendera vārdu un ietver “Sēlpils baznīcas hronikā” atrodamo informāciju, un “Der Staburags in Kurland” [Staburags Kurzemē], kas publicēts anonīmi. Abiem kopīgs ģeogrāfiskais raksturojums, atskats pagātnē, avotu meklējumi folklorā un dzimtenes skaistuma slavinājums patriotiskās noskaņās. Pats Johans Kristiāns Stenders jau pirms četriem gadiem miris. Raksts par Staburagu neapšaubāmi balstīts iepriekš minētās brošūras tekstā, kas gan ir konkretizēts, īsināts un vairākās vietās papildināts. No Baltijas vācu dzejnieku iepriekš citētiem darbiem palicis viens Bēlendofa un viens Vitorfa sacerējums, toties iekļauti vēl pāris latviešu teiku sižeti par Staburagu. Pēc teksta apjoma un izkārtojuma var teikt, ka turpat puse raksta veltīta jautājumam pat Staburagu Baltijas folklorā. Tāpat kā iepriekš, arī te un arī tadā pašā secībā citētas visas 11 latviešu tautasdziesmas, gan tikai vācu valodā, bet pilnīgi negaidīti, manuprāt, tie ir jauni latviešu tekstu atdzejojumi, un tas liek šaubīties, vai šī materiāla kārtojums piedēvējams Johanam Kristānam Stenderam. Trāpigais vērojums par latviešiem citēts arī šeit: *diez vai būtu jāšaubās, ka senos laikos klintij piemīta noteikta noslēpumaina nozīme, par kuru mēs uzzinātu vairāk, ja latvieši ar savām tradīcijām un īpaši ar viņu dziesmām nerīkotos tik noslēpumaini vai arī nekaunētos izglītotu ļaužu priekšā ar to, kas viņiem rada prieku viņu vērpjamās istabās. — Kaut šīs rindas*

*veicinātu aizgājušo laiku teiku izraušanu no aizmirstības un atmiņu par Staburagu saglabāšanu nākotnei*⁴⁴.

Šķiet, tam atsaucas pats laikmets. Latviešu nacionālās atmodas kustība virzās pretī Latviešu biedrības dibināšanai, pirmajai latviešu pašu rīkotajai izrādei Rīgā un pirmajiem vispārējiem dziesmu svētkiem. Bet kurzemnieks Frīdrihs Mālberģis (1824–1907), tolaik skolotājs Secē, netālu no Staburaga, tautas atmodas iedvesmots, strādā pie liroepiskā dzejojuma “Staburags un Liesma” (1869), kas, kā zināms, liek pamatus latviešu epusu laikmetam. Mālberģis apvieno antīkās un latviešu mitoloģijas elementus ar reāliem vēsturiskiem notikumiem, stāstot par lielo titānu uguns, ūdens un debesu cīņām, sēļu tautas izcelšanos un vācu krustnešu iebrukumu Baltijā. Johana Kristiāna Stendera ietekmes viņa sacerējumā tikpat kā nav manāmas, ja neskaita šo tālino un nosacīto atbalsi:

*Bet jaukā saules gaišumā, / Kas tagad visiem uzsmaida
Tie piemirsuši Staburagu / Un vecu laiku krustu smagu.
Ar` Staburaga pasakas / Nevienam vairs nav zināmas.
Tik prātnieki ar gudru ziņu / Vēl apraug vecu nabadziņu*⁴⁵.

Tomēr Stendera un Mālberģa tekstiem ir lemts krustoties vēl pāris gadus vēlāk. “Baltijas Vēstneša” piecos numuros 1871. g. parādās pirmais plašais raksts par Staburagu latviešu valodā⁴⁶. Tā ir jaunā skolotāja Kārļa Millera (1844–1911) pirmā publikācija. Līdzīgi kā Johans Kristiāns Stenders, arī viņš vērsas pie sava adresāta — šoreiz latviešu lasītāja — ar acinājumu iepazīt dzimto zemi un dabas aprakstus apvieno ar ģeogrāfiskām ziņām un tipoloģisku paralēļu meklējumiem antīkajā mitoloģijā. Tekstu papildina Mālberģa “Staburaga un Liesmas” satura pārstāsts un krietns skaits citātu. Ceturtā publikācijas daļa veltīta Stendera pierakstītajām 11 tautasdziesmām, kuras Kārlis Millers mūsu

LETONIKAS AVOTI

pirmajam atmodas laikmetam raksturīgā garā komentējis, piemēram, šādi:

Visupirms mums šķiet, ka Latviešu sentēvi ar raudošo radzi savu tēviju, Latviju, nozīmējuši, un ar Staburadzes dēliem un meitām, arājiem un darbiniekiem u.t.j.pr. sevi pašus (...). Jā, arāji bij latviešu sentēvi, zemkopi no neizmērojamiem laikiem, tāpat kā citas visas vecās viņiem radniecīgās tautas, kā tas jau sen no daudz gudriem vīriem pierādīts it īpaši caur to, ka visās tās valodās atrodās pašiem savi vārdi, kas uz zemkopību zīmējās; nomadu jeb ganu tautām — Piņņu, Igauņu, Turku u.t.c. tautām — priekš tam savu vārdu trūkst. Latviešu sentēvi zemkopībā tā bija iemīlējušies, it kā viņi visas savas cerības graudiņiem līdzī tīrumā būtu ielikuši...⁴⁷

Un atkal — līdzīgi Stenderam — šo daļu viņš beidz ar novēlējumu: *tagad (...) mēs gan varam cerēt, ka 103 g. veca sieviņa [Stendera teicēja — paskaidr. mans — M.G.] ar cien. “Staburaga un Liesmas” sarakstītāju nepaliks tie vienīgie, kas arī Staburadzi, Latviešu sentēvu māti, un caur to tagadējo Latviešu tautu pašu pieklājīgi cienā godā likt mācējuši; un priecāsimies ar īsto tautas draugu, kurš, ar apgaismotu prātu un gaišām acīm skatīdamies, priekš tūkstošiem un atkal tūkstošiem to taisnu liecību devis, ka arī mūsu mīļā Baltijā reiz tie laiki atnākuši, kur “mazas lietas lielas aug”. Tālāk, var teikt — rokas stiepiena attālumā jau Ausekļa un Pumpura veltījumi Staburagam un eposs “Lāčplēsis” (1888), kurā ar Staburadzes tēlu sastopamies no jauna. Bet atgriezīsimies pie Stenderiem.*

Johana Kristiāna Stendera dēls **Karls Gotlobs Stenders** (1830–1894) nomaina Sēlpils un Sunākstes mācītāja amatā savu tēvu, viņš tātad ir jau Vecā Stendera mazmazdēls. *Lielā auguma, plecīgs, ērgļa degunu, lieliem gariem sarkandzelteniem matiem. Bijis nejauks, bet enerģisks, un sprediķi mācējis tā teikt, ka visa baznīca raudājusi — tāds viņš palicis ļaužu atmiņās.⁴⁸*

Viņam nav, kā tēvam, — ne novada vēstures, ne folkloras vākuma. Karla Gotloba Stendera darbības laiks Sunākstes un Sēlpils, bet pēdējos mūža gados — Sunākstes draudzē 19. gs. otrā pusē saskan ar latviešu nacionālo atmodu. Un acīm redzot, mūzikas mīlestības dēļ, ar krietnu soli viņš iekāpis arī tās gultnē. Kadā no publikācijām minēts, ka Karls Gotlobs Stenders dibinājis pirmo kori Sunākstē, diemžēl par to sīkāku ziņu man nav. Tomēr uzmanīgu dara kāds raksts 1859. g. “Latviešu Avīzēs” no Sēlpils un Sunākstes draudzes, tolaik Karls Gotlobs Stenders jau pilda draudzes palīgmācītāja (1857–1864) pienākumus: *Jau sāk daudz bērni dziedāt un mācīties pēc 4 balsīm draudzei un mācītājam par prieku. Daždien ir baznīcā dzied ar četrām balsīm; dzied puīši un meitas slavas dziesmas. Tā tas ar notīke veca mācītāja dzimšanas dienā 4tā janvārī baznīckunga muižā. Lai Dievs palīdz uz priekšu tam visuaugstākam par labu patīkšanu dzīvot.*⁴⁹ Interesanti atzīmēt, ka Johana Kristiāna Stendera, tātad — Karla Gotloba tēva nekrologā arī īpaši pieminēts, ka sirmmais mācītājs gan baznīcā, gan kapu kalniņā pavadīts ar jauku četrbalsīgu dziedāšanu.⁵⁰

Iespējams, no baznīcas kora dziedāšanas tradīcijas iet draudzē plašumā, kā tas nereti šajā laikā gadās, tieši mācītāji ir latviešu kora organizētāji laukos — lai atceramies Jura Neikena (1826–1868) rīkotos Dikļu dziesmu svētkus (1864) vai Augusta Bilenšteina (*Bielenstein*, 1826–1907) iniciētos Dobeles dziedāšanas svētkus (1870).

Sunākstē pirmie lokālie dziesmu svētki ar astoņiem koriem no sešām dziedāšanas biedrībām un aptuveni 200 dziedātājiem tiek rīkoti 1873. g. 22. augustā. Neviens cits, kā mācītājs Karls Gotlobs Stenders ir šo svētku virsdiriģents. Sajūsminātie dalībnieki par to raksta kā “Latviešu Avīzēs”, tā “Mājas Viesi”⁵¹ un atzīmē, ka mācītājs bijis kautrīgs sunākstiešu dziedātprasmes cildinātājs, uzskatīdams, ka dziesmas kopšanas darbs vēl tikko iesācies. Dziesmu svētki

bijuši trīsdaļīgi — vispirms dziedājuši baznīcā, korim izvietojoties uz īpaša paaugstinājuma altārdaļā, tad pie Vecā Stendera kapa un visbeidzot — mācītājmuižas birtalā, kur risinājušies dziesmu kari un pirmo vietu ieguvis Sunākstes jauktais koris. Avīzes ziņo, ka dalībnieki un klausītāji, kuru bijis pieci seši tūkstoši, tikai pašā pievakarē *kustinātām sirdīm* šķīrušies. Jāatzīmē, ka arī repertuāra izvēle gluži labi atbilst tā brīža nacionālajām noskaņām, cik iespējams spriest pēc avīzrakstiem, tās ir tautasdziesmu apdares, tikusi likta lietā Jāņa Cimzes “Dziesmu rota”. Piecus gadus vēlāk dziesmu svētki notiek arī Sēlpilī, un tie ir Sēlpils mācītāja organizēti. Šajā laikā Sunākstes un Sēlpils draudzes ir sadalītas. Bet Sēlpils mācītājs Heinrihs Eduards Rozenfelds (*Rosenfeld*, 1833–1905) ir bijušais Sunākstes Stendera palīgmācītājs, tātad iedvesmas avots un — kas zina — ideja svētku rīkošanai nav bijusi tālu jāmeklē. Sēlpils dziesmu svētkos piedalās — jādodomā — joprojām mācītāja Karla Gotloba Stendera diriģētais sunākstiešu koris un dziesmu karos uzvar atkal!⁵²

Un visbeidzot pēdējais Sunākstes mācītājs **Johans Stenders** (1864–1945). Viņa liktenis ir sarežģīts, 1905. g. revolūcijas un Pirmā pasaules kara notikumu skarts. Tomēr arī viņa darbībā nelielu artavu latviešu kultūrai varam atrast. 1893. g. Johans Stenders atsaucas uz Augusta Bilenšteina lūgumu iesūtīt vietvārdus, aizpildot šim nolūkam īpaši paredzētas lapas un iesniedzot ne tikai sarakstu, bet arī komentārus. Johans Stenders, kā viņš to norāda vēstulē Bilenšteinam, vietvārdus ir savācis Lielsunākstes, Piksteres, leķengrāves, Vārenbrokas un Žievalu muižās⁵³. Tie pierakstīti dažādos rokrakstos, iespējams, vākšanas darbā Johans Stenders iesaistījis arī skolotājus. Komentāru daļā, un sevišķi bagāti tie ir leķengrāves vākumā, skaidrota vietvārdu cilme, kas galvenokārt balstīta tautā dzīvajos nostāstos, piemēram, *Zīles purvs Vecsaukas robežās — zīle skrējusi, laidusies pāri; gēģeris viņu šāvis, un zīle iekritusi tanī purvā, no*

*tā laika to tā sauc; Jēciša kalns: tur atrodās trīs uzkalnīši, uz kuriem atrodās akmeņu čupas ar oglēm. Ļaudis runā jeb domā, ka tur senāk miroņi sadedzināti. Ubadziņa pļava. Tur senāk kāds ubags pie krūma atgūlies un nomiris atrasts.*⁵⁴

Šķiet, ka Johana Stendera attiecības ar latviešiem bijušas labas, to pierāda avīzraksti — revolūcijas laikā viņš turpinājis noturēt dievkalpojumu un presē par drosmi pat uzteikts⁵⁵, un to apliecina arī viņa paša atmiņas. Johans Stenders ar pamatīgu izbīli ticis cauri, gan 1905. g. naktī no 27. uz 28. novembri, kad mācītājmuižā ieradusies bruņota banda un tīkojusi pēc mācītāja dzīvības, gan dievkalpojuma laikā baznīcā Pirmajos Ziemassvētkos, kad viņš pamanījies pret sevi vērstu pistoles stobru.⁵⁶ Tomēr pēc 1905. gada revolūcijas Johana Stendera attieksme pret latviešiem ir mainījusies — prese 1911. g. ziņo par mācītāja naidīgo nostāju pret jebkādam latviskuma izpausmēm draudzē: *Tagadējam ar latvijiem nav nekā kopēja. Viņa mīļākie kaimiņi ir apkārtējie baroni, kuru starpā tas pavada dažu labu jautru stundiņu. Vēl jāatzīmē, ka Stenders ir pretinieks kaut jebkādam latviešu biedrībām. Tamdēļ pa daļai arī Sunākstē biedrību dzīve nikuļo. Atklāti viņš neuzstājas, bet vainīgos, kuri iedomājušies biedrībās darboties, tas aicina pie sevis un lūko atgriezt.*⁵⁷

Jau pēc gada cits preses izdevums rakstā par atentātu pret mācītāju mājupceļā pēc kāda dievkalpojuma: *Prāvests bijis sargādamies pret lietu, braucot uzcēlis un turējis sev pār galvu lietussargu (..) tikai viena vienīga skrote arī ķērusi prāvesta pakausi, bet arī tā tik viegli iespiedusēs ādā, ka atkal pati no sevis izkrituse.*⁵⁸

Vācu armija noposta mācītājmuižu 1917. gadā, drīz pēc tam Johans Stenders no Sēlijas aizceļo. Viņš ir pēdējais Stenderu dzimtas mācītājs Sunākstē, miris Potsdamā 1945. g. Fotografiju ar savu attēlu un parakstu Johans Stenders nosūta Jānim Misiņam 1929. g. 19. aprīlī jau no Vācijas kopā ar īsām ziņām

par dzimtas darbību Latvijā. Interesanti, ka tieši Johans Stenders sarakstījis ar latviešiem — Jāni Misiņu⁵⁹ un Teodoru Zeifertu⁶⁰, apliecinādams spēju skatīties pāri laikmeta pretrunām un novērtēdams latviešu cieņu pret savas tautas atbalstītājiem.

Avoti un piezīmes

- 1 Stammfolge Stender. Braunschweig, Kurland. In: *Baltische Ahnen- und Stammtafeln*. Begründer G. von Pautzer. Jhg. 39. Köln, 1997. S. 35–37.
- 2 Th. Kallmeyer, G. Otto. *Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands*. Rīga: Grothuss, 1910. S. 75
- 3 *Latviešu Avīzes*. 1856. Nr. 14, pielik.
- 4 Turļuks A. *Sunākstes baznīcas un draudzes vēsture*. Bakalaura darbs. LU Vēstures un filozofijas fakultāte, 1996. 17. lpp.
- 5 Latviešu folkloras krātuves materiāli. J. Rudzītis Staburaga un Seces ciemos 1961. g. Nr. 14884.
- 6 Šeit un turpmāk tekstā par Sunākstes un Sēlpils baznīcām un Sunākstes mācītājmuižu izmantoti: Turļuks A. *Sunākstes baznīcas un draudzes vēsture*. Bakalaura darbs. LU Vēstures un filozofijas fakultāte, 1996; A. Turļuks. *Sēlpils prāvesta iecirknis*. 1567–1795. Maģistra darbs. LU Vēstures un filozofijas fakultāte, 1998.
- 7 St...r [J. K. Stenders]. No Sēlpils. *Latviešu Avīžu pielikums*. 1855. Nr. 10.
- 8 Mašnovskis V. *Latvijas luterāņu baznīcas IV sēj.* Rīga: SIA due, 2007. 30. lpp.
- 9 Turpat, 142. lpp. vai arī *Latviešu Avīzes*. 1829. 31. okt.
- 10 Mācītājs K. St. [J. K. Stenders]. No Sēlpils un Sunākstes. *Latviešu Avīzes*. 1845. Nr. 51.
- 11 Turļuks A. *Sunākstes baznīcas un draudzes vēsture*. Bakalaura darbs. LU Vēstures un filozofijas fakultāte. 1996. 47.–48. lpp.
- 12 Par to sīkāk: H. Ischreit. Die Gärten. In: Mitau. Erinnerung an eine Residenz im 18. Jahrhundert und die Aufklärung in Kurland. Unveröffentlichtes Manuskript. S. 58–61.
- 13 Parentation von des Verstorbenen Sohne, Christian Stender, Pastor auf Sonnaxt. *Magazin für protestantische Prediger vorzüglich im Russischen Reiche*, hrsg. Von Dr. K. L. Grave. Jhrg. 1819. H. 3. Rīga: J. C. Müller, 1819. S. 246.
- 14 Zilgalvis J. *Mācītājmuižas Latvijā. Arhitektūra un kultūrvēsturiskās norises*. Rīga: Elpa, 2002. 68. lpp.
- 15 Schaudinn H. *Deutsche Bildungsarbeit am lettischen Volkstum des 18. Jahrhunderts*. München: E. Reinhardt, 1937. S. 84.
- 16 Turļuks A. *Sunākstes baznīcas un draudzes vēsture*. Bakalaura darbs. LU Vēstures un filozofijas fakultāte, 1996. 73. lpp.
- 17 Turpat, 88. lpp.
- 18 Vičs A. Kurzeme no 1800. — 1885. gadam. *Latviešu skolu vēsture. 2. grāmata*. Rīga, RLB Derīgu grāmatu nodaļa, 1926. 272. lpp.
- 19 Atraktā tautas dzeja. Vecais Stenders. Grām.: L. Bērziņš. *Greznas dziesmas*. Rīga: Zinātne, 2007. 61.–77. lpp.
- 20 Pūtelis A. Gothards Frīdrihs Stenders un "Lettische Mythologie". *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa*. 58. sēj. 2003. 3/4: 162–175.
- 21 *Latviska dziesmu grāmata*. Rīga: S. L. Frēlihs, 1732. 525. lpp.
- 22 Kurzeme. Gothards Frīdrihs Stenders. *Dzeja*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001. 33. lpp.
- 23 G.-L. Fink. Patriotismus/Vaterland. In: *Lexikon der Aufklärung. Deutschland und Europa* [Hrsg. W. Schneider]. München: C. H. Beck, 1995. S. 298–300.
- 24 Latviešu gaviļošana par to jaunu dzimtu principi. G. F. Stenders. *Dzejas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001. 93. lpp.
- 25 Turpat, 97. lpp.
- 26 Turpat, 61. lpp.
- 27 Turpat, 33. lpp.
- 28 Citēts pēc: H. Ischreit. Mitau. Erinnerung an eine Residenz im 18. Jahrhundert und

- die Aufklärung in Kurland. Unveröffentlichtes Manuskript. S. 256.
- ²⁹ Turpat.
- ³⁰ Iepriekšējos izdevumos (1774, 1776) pāris teikumi par Kurzemi un Vidzemi iekļauti 8. nodaļā "No tām valstām virs zemes".
- ³¹ Ta IX nodaļa. No Kurzemes. No: G. F. Stenders. *Augstas gudrības grāmata no pasaulē un dabas*. 1796. gada izdevuma teksts ar komentāriem. Rīga: Liesma, 1988. 142.–148. lpp.
- ³² *Dziesmas, stāstu dziesmas, pasakas u.c. tiem latviešiem par izlustēšanu un prāta pieaugšanu sarakstītas no Aleksander Johann Stender, Sērpiles priekšmācītāja*. Jelgava: Stefenhagens un dēls, 1805. 98. lpp.
- ³³ Zum zweyten Male sechs Lustspiele. Anfänglich in dänischer Sprache geschrieben von Herrn Ludwig Holberg (Kopenhāgena, 1744) vai Die Dänische Schaubühne, geschrieben von dem Freyherrn Ludwig Holberg, und nun in die deutsche Sprache übersetzt. Bd. 2 (Kopenhāgena, 1754/55).
- ³⁴ Stranga A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam 14. gadsimts–1945. gads*. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2008. 297.–302. lpp.
- ³⁵ Watson K. F. Über die Ähnlichkeit im Charakter zwischen Bauern und Juden. In: *Wöchentliche Unterhaltungen für Liebhaber deutscher Lektüre in Rußland*. 1807. Nr. 17. S. 266–270; Nr. 19. S. 299–304.
- ³⁶ *Dziesmas, stāstu dziesmas, pasakas u.c. tiem latviešiem par izlustēšanu un prāta pieaugšanu sarakstītas no Aleksander Johann Stender, Sērpiles priekšmācītāja*. 40.–42. lpp.
- ³⁷ C.W.B. Vēl nāves piemiņa. *Latviešu Avīžu* pielik. *Baznīcas Ziņas*. 1864. Nr. 3.
- ³⁸ LAB R 25.f., Ms. 658. Manuskripts.
- ³⁹ J. K. Stendera brošūra publicēta anonīmi, Rudzītis plašajos komentāros noskaidro ne tikai autorības noteikšanas gaitu un dziesmu pierakstītāju Johanu Kristiānu Stenderu, bet sniedz arī plašu un rūpīgu ieskatu Staburaga tēla izpratnē latviešu folklorā: J. Rudzītis. Komentāri I dziedājumam. No: A. Pumpurs *Lāčplēsis*. Rīga: Zinātne, 1988. 273.–279. lpp.
- ⁴⁰ Avotiņa R. *Staburaga pagasts. Vietvārdi, ģeogrāfija, kultūras mantojums*. Rīga: Latvijas ģeotelpiskās informācijas aģentūra, 2007. 171.–172. lpp.
- ⁴¹ *Der Stabburags*. Monographie, Zum Besten der Selburgschen Orgel. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1850.
- ⁴² *Album kurländischen Ansichten gezeichnet und herausgegeben von Wilhelm Siegfried von Stavenhagen in Mitau, in Stahlgestochen und gedruckt von G.G.Lange in Darmstadt*. Mitau: Selbstverlag von des Herausgebers, 1866. Sikāk par to laikmeta kontekstos sk. A. Taimiņa. *Voyage Pittoresque jeb gleznains ceļojums uz Kārļiem pie Amatas*. Iespiedgrafika, 2004. Nr.3. 4.–9. lpp.
- ⁴³ Oder sollen wir etwa darauf warten, bis ein eingewanderter Ausländer, gerechter und schreiblustiger als wir, uns mit den Vorzügen und Seltenheiten unserer eigenen Heimath bekannt mache? Daß dieser Vorwurf uns nicht treffe, ist nun gerade die Aufgabe, die dises Album sich gesetzt hat. Der Stabburags. In: *Album kurländischen Ansichten gezeichnet und herausgegeben von Wilhelm Siegfried von Stavenhagen in Mitau, in Stahlgestochen und gedruckt von G. G. Lange in Darmstadt*. S. 2.
- ⁴⁴ So ist es kaum zu zweifeln, daß in alten Zeiten der Berg eine gewisse geheimnißvolle Wichtigkeit besessen, von der man mehr erfahren würde, wenn die Letten mit ihren Traditionen und selbst mit ihren Liedern nicht so geheimnißvoll thäten oder sich nicht schämten mit dem was die Freude der Spinnstuben ausmacht, vor Gebildeten hervorzutreten. Mögen diese Zeilen dazu beitragen, das was noch vom Stabburags in der Erinnerung lebet, der Nachwelt zu erhalten und die Sagen der Vorzeit der

- Vergessenheit zu entreißen. In: *Der Staburags. Monographie. Zum Besten der Selburgischen Orgel*. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1850. S. 22.
- ⁴⁵ *Staburags un Liesma jeb Veci un jauni laiki*. Rīga: K. Stālberg, 1869. 31. lpp.
- ⁴⁶ Zariņu Kārlis. Staburadze ("Staburags") Kurzemē. *Baltijas Vēstnesis*. 1871. Nr. 41.–45.
- ⁴⁷ Turpat, nr. 44.
- ⁴⁸ Viksne L. No stāstu vāceles par Sunāksti. 1930. gada piezīmes. *Ceļi. Rakstu krājums VIII*. Rīga: Ramave, 1937. 86.–87. lpp.
- ⁴⁹ St. r. No Sēlpils un Sunākstes. *Latviešu Avīžu* pielik. *Baznīcas Ziņas*. 1859. Nr. 10.
- ⁵⁰ C. W. B. Vēl nāves piemiņa. *Latviešu Avīžu* pielik. *Baznīcas Ziņas*. 1864. Nr. 3.
- ⁵¹ Kāds dziedātājs. No Sunākstes. *Mājas Viesis*. 1873. 29. sept; Dziedāšanas svētki [Sunākstē]. *Latviešu Avīzes*. 1873. 17. okt.
- ⁵² Par Sēlpils dziesmusvētkiem: Sbrg. [A. Šķerbergs]. Ziņa par Sēlpils dziedāšanas svētkiem. *Mājas Viesis*. 1878. 9. sept. un 16. sept.
- ⁵³ Vēstule Bīlenšteinam atrodama pie J. K. Stendera materiālu sūtījuma. LAB R Ms. 1153,6: 298–307; 311; 349–351; 342; 360–362; RK 2969.
- ⁵⁴ Iekņengrāves vietvārdi: LAB R Ms. 1153, 6, 311.
- ⁵⁵ *Latvija*. 1906. 20. nov.
- ⁵⁶ Revolucionāro notikumu apraksts Sunākstes draudzē, ņemot vērā arī kaimiņu draudzes. No: *Mācītāju ziņojumi par 1905. gada revolūciju*. O. Nonāca priekšv. un sakārt. Rīga: Kultūras balss, 1930. 144.–147. lpp.
- ⁵⁷ *Dzīve*. 1911. 13. okt.
- ⁵⁸ *Rīgas Avīze*. 1912. 16. aug.
- ⁵⁹ Vēstule LAB R RK 8533, Nr. 4.
- ⁶⁰ Vēstule 1914, 6.V LAB RK 2728, XV.
- * 1766–1769 G. F. Stenders (adjunkts), 1769–1796 G. F. Stenders (mācītājs), 1778–1796 A. J. Stenders (adjunkts), 1796–1819 A. J. Stenders (mācītājs), 1814–1819 J. K. Stenders (adjunkts), 1819–1862 J. K. Stenders (mācītājs), 1853–1855 T. K. Stenders (adjunkts), 1857–1864 K. G. Stenders (adjunkts), 1864–1871 K. G. Stenders (mācītājs) (Sunākstes un Sēlpils draudzes sadala), 1871–1894 K. G. Stenders mācītājs Sunākstes draudzē, 1893–1894 J. Stenders (adjunkts), 1894–1918 J. Stenders mācītājs Sunākstes draudzē.
- ** Lai neteiktu, ka *pasvītrodams*, jo tā būtu tikai interpretācija — vācu tulkojuma pēdējā pantā skaidra norāde — Kurzeme ir vieta, kurā visi svin Līgo svētkus.
- *** Interesanti atzīmēt, ka toleranta, pat draudzīga, ebrejus cienoša attieksme raksturīga arī 18. un 19. gs. mijas latviešu literatūrai kopumā — ebreju sastapsim nosacīti daudzos prozas tekstos un atsevišķos dzejoļos. Par to sīkāk sk. P. Daija. *Cittautieša tēls tautas apgaismības latviešu literatūrā. Littera scripta...* [jauno filologu—slāvistu raksti]. 6. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008. 7.–14. lpp.
- **** Georg Friedrich Witte von Wittenheim. Über die Duldung der Juden in den Herzogthümern Curland und Semgallen — Mitau, 1786; Christian David Braun. Bemerkungen über die Duldung der Juden, und den ihnen, so wie den nicht ansäßigen fremden Kaufleuten verboten Handel in den Herzogthümern Kurland und Semgallen. Mitau, 1787; Josef Lachmann. Beantwortung der Bemerkung über die Duldung der Juden in d. Herzogtümern Kurland und Semgallen, Mitau, 1787; Georg Gottfried Mylich. Meine Gedanken bey der Frage, ob man in unserm Vaterlande Juden dulden sollte oder nicht? und von einigen diesen Gegenstand betreffenden Schriften. Mitau, 1788.

STENDER FAMILY IN SELONIA

Māra Grudule

Summary

Key words: *Stender family, Baltic German culture in Latvia*

The Stender family arrived in the territory of the present-day Latvia from the Duchy of Braunschweig at the beginning of the 17th century. The young pastor Johann Stender (Stender, 1608–1669), after his theology studies in Leipzig and Königsberg, from 1633 till 1654, serves in the Polish Livonia, or Latgale, on the right bank of the River Daugava in Indrica Lutheran parish, and on the left bank of the Daugava – in Varnaviči Lutheran parish. Later he continued his religious career in Birži and Dignāja, then in the Duchy of Courland. From 1665 until his death four years later, Johann Stender was the dean of Sēlpils parish, thus, he is the first one from the Stender family who was associated with Sēlpils. Also, his son Konrad Stender (1650–1711) worked as a pastor and dean from 1707 to 1711, and he is supposed to have perished during the last large-scale plague epidemic like most of Baltic pastors. In 1712, due to lack of people (large numbers of them died in Sēlpils) and pastors (about one-half of the pastors of Courland perished during the epidemic), the parishes of Sunākste and Sēlpils were joined.